

ESTERHÁZY PÉTER HARMÓNIAJA ÉS DISZHARMÓNIAJA (IV.)

S A V A B A B I Č

42.

Noha nincs szerződésem a kiadóval, folytatom a regény fordítását, amikor csak az időm engedi. Ugyanabban az évben Belgrádban, Kanižsán, Budapesten, a következőben Balatonfüreden (több mint egy hónapig), majd ismét a ribaševinai sátoztáborban, ahol a végére is érek. 2000 augusztusában kezdtem el fordítani, és 2001-ben, szintén augusztusban fejeztem be Ribaševinában.

A majdnem ezer lefordított oldal után visszatérek az Esterházyak kincsének leltárához, és láss csodát!, most meg tudok birkózni ezzel a hátramaradt tízoldalnnyi szöveggel is. Még elég sok tisztázásra váró részlet maradt hátra, ezeknek majdnem a fele ezen a tíz oldalon található.

43.

Eltöprengsz a nemzetről, az emberekről, az emberiségről, de nagyon szép elmélkedéseket találtam az ellentétekről is, kurucok-labancok, népies és urbánus írók, aztán rábukkantam egy gondolatra, amely számomra igen fontos: az 1848-as és az 1867-es esztendő (a forradalom és a kiegyezés). Mindkettőnek a magyarok a letéteményesei. Az egyiknek is, és a másíknak is! És ezeket ugyanazok az emberek vallották magukénak. Számomra ez rendkívül fontos, mert neked minden kell. A teljesség, az egész, erre van szükséged, ahogy általában hangsúlyozod, nem csupán

egyetlen nemzet érdekel, hanem az egész emberiség. És talán így is kellene ennek lenni ezekben az időkben, amelyeket megélünk. Te azt mondod, hogy nincs magyar tízparancsolat, csak az Isten tízparancsolata.

En nem mondanék emberiséget; engem rendkívül érdekel a saját nemzetem, ez a Magyarország, csak szükségesnek tartom hozzáfűzni, hogy ha nem magyar lennék, akkor az a nemzet érdekelne. Szóval, engem Magyarország érdekel, nem azért, mintha ez jobb lenne, hanem azért, mert hozzá kötődöm. Ismerem a nyelvét, akkor tehát rendben van. Ez jutott nekem. Ha szerb lennék, akkor a szerbek volnának azok, ha horvát, akkor ők. Azoknak az embereknek a többsége, akik erősen kötődnek a hazájukhoz, a hagyományokhoz, mert én is elég erősen kötődöm, úgy véli, hogy mi azért mégis valamivel kicsit jobbak vagyunk. Tehát, rendkívül örül annak, hogy az, ami. Nos, én ennek nem örülök különösebben. És ezt ki is mondom. De magyar hazafi vagyok, csak nem örülök különösebben annak, hogy magyar vagyok, mert ez nem valami nagy nyereség. Franciának születni kellemesebb lenne, jobbak az éttermeik, tehát hasznosabb dolog, de ha már így történt, hát így történt, csak az én gondolkodásomban mindig ott van ez a véletlenszerűség, nos, hát akkor így történt. Most például nagyon jó lenne józan ésszel elgondolkodni minderről, most, hogy bekövetkezik ez a nagy integrálódás. Szóval, mit is jelent valaminek lenni – látjuk ugyanis, hogyan jön vereség vereség után. A kilencvenes évek egyenesen csődöt jelentettek. És itt is, a magyar gondolkodás ebben a tekintetben is nagyon ilyen, vagy olyan, tehát vagy hazudunk a múltunkról, vagy pedig annyit hazudunk, hogy már nem is beszélünk róla. Normálisan kellene talán beszélnünk. A regény, amelyet éppen most fejeztem be, sokat foglalkozik a családdal, ezzel a történelmi családdal, amelynek tehát sok kötődése van a történelemhez. És ha rábukkanok a család egyik tagjára, aki egy utolsó senki volt, az sem jelent semmi rosszat. Szóval, nekem ezzel kapcsolatban nincs semmilyen rossz érzésem. Nos, rendben van, hát volt egy ilyen semmirekellő is, ugye? Történészek serege, vagy olyanok, akik elvakultak a saját nemzetüktől . . . hát ők igyekeznének ezt elsimítani, mondjuk, 1301-ben mi tulajdonképpen csak viszonztuk a csapást. Úgy vélem, nagyon fontos, hogy az embernek legyen múltja, identitása, de szerintem ezért nem kell hazudni. És ezért az önbecsülés

miatt sem kell azt hinni, hogy a magyarok jobbak, mint a románok. Nem kell. Nem jobbak, miért lennének jobbak.

Felvetődik még egy kérdés – a szerbek. Régen és most. Mintha hajlandóságot mutatnál a szerbek iránt. Ma sokkal kényelmesebb erről inkább nem beszélni . . . Sokkal könnyörtelenebb vagy a magyarokkal szemben, akikről sokat írtál, mint a szerbekhez, akikről keveset írtál. De még a frankfurti könyvvásáron mondott beszédedben, még ott is említetted a szerbeket, habár ezt senki sem kérte tőled, nem is jó, hogy említetted őket, hogy belekeveredsz ebbe, és te mégis megemlíted őket. Ma nem is tanácsos róluk beszélni. Akkor hát miért teszed?

Van egy képem a szerbegről, amely valójában a hatvanas évek végéről és a hetvenes évekből való. Akkor mi Belgrádról, Szerbiáról, a szerb kultúráról a Jugoszláviában élő magyarjainktól értesültünk, tehát az Új Symposion folyóirat köréből, és ahogyan ők, ahogyan Tolnai Ottó, ahogyan Végel László beszélt a szerbegről, Belgrádról, az nagyon rokonszenves volt. Az egy nyitott, gazdag kultúra volt, sokkal többet lehetett tudni a Nyugat dolgairól, az egész 1968-as egyetemista mozgalomról, minden sokkal élénkebb volt, s erről úgy beszéltek, mint létező dolgokról, mi pedig itt úgy beszélünk mindezekről, mintha valahol nagyon távol zajlanának. Ráadásul akkor mindehhez hozzájött még Danilo Kiš. És ezért aztán én nagyon szépnek képzeltem el. Eltöprengek én, persze, arról is, ami az utóbbi években történik, de ez most nem olyan alkalom, hogy el kellene mélyednünk benne, ez maga a borzalom. Szóval, én általában azt mondom, hogy egyetlen ország sem jobb a másiknál, de vannak pillanatok, amikor egy ország fiának lenni – kínos, kellemetlen. És ezért mondom, hogy most nem jó szerbnek lenni. Túlságosan sok teher nehezedik a szerbekre. Voltak olyan időszakok, amikor nem volt jó magyarnak lenni. Pontosan meg tudjuk mondani azt is, hogy mikor, amikor, mondjuk, zsidókat öltünk és dobtunk a Dunába, akkor nem volt különösebben jó érzés magyarnak lenni. Vannak helyzetek, amikor az a tény, hogy valamelyik nemzethez tartozunk, különösen nagy súlyt, rendkívül nagy terhet jelent. Ez a teher most a szerbeket nyomasztja.

(Az interjúból)

44.

Barátomnak, Rácz Péternek, aki tudta, hogy milyen nehéz munkába bocsátkoztam, a nyaralásról visszatérve egy e-mailt küldtem ezzel a szöveggel: *Örömmel tájékoztatlak, hogy raboskodásom Esterházyéknál véget ért. Egy évig tartott, és csak most igazán értem J. Haydn urat.*

45.

Lefordítottam én már korábban is több száz oldalas vaskos műveket, de úgy tűnik, Esterházy regényének a fordítása az egyik legnehezebb műfordítói munka, amire vállalkoztam. Ezt különösen akkor éreztem, amikor befejeztem a regény első, fordítás tekintetében nehezebb részének az átültetését. Akkor megkönnyebbülést éreztem, mintha valamilyen nyomasztó álmotól szabadultam volna meg, a hosszú és szüntelen összpontosítás után, amelyben nemigen volt játék és játszadozás, de annál több kötelesség és a szöveg legkülönbélebb ellenőrzése.

Némileg még a természetem, a környezetemmel való kapcsolatom is megváltozott, amit azelőtt soha nem tapasztaltam. Különösen abban a két időszakban (Balatonfüred, Ribaševina), amikor reggeltől estig megállás nélkül fordítottam, napról napra, több mint egy hónapig.

46.

A fordítás újbóli olvasása, átfésülése, a részletek tisztázása. Közben néhány villámposta-üzenet Esterházynek, aki készségesen válaszolgat, és magyarázza, amit tud. Ám az Esterházy-értéktárgyak leltárának részleteiben ő sem tud segíteni. Kell valaki megbízható, talán valamelyik aranyműves, de itteni magyar.

47.

Közel van e regényfordítás kéziratának a lezárása. Igaz, nincs még szerződés a kiadóval, és nem tudom, mikor fog megjelenni, és egyáltalán megjelenik-e a mű, de számomra most fontosabb, hogy befejeztem a munkát, függetlenül attól, hogy megérem-e a kiadását.

Minden törekvésem ellenére, a tervemből, hogy Esterházyt bevezessem a mi kultúránkba, semmi sem valósult meg, hiába tárgyaltam a

süketekkel. Időközben még egy regénye (*Hrabal könyve*) megjelent, de ez még mindig nem olyan belépő, amely egy új kultúrában előkészíthetné a fészket az új alkotónak, akit egyszerűen nem támaszthatunk valamelyik saját írónk mellé.

És ha meg is jelenik ez az új regénye, még akkor sem nyitottuk meg előtte az utat. Amikor így zajlanak a dolgok, akkor ez csak akkor fog bekövetkezni, ha Esterházy, a világban elért eddigi sikerei, s e regény német és francia kiadása után megkapná a Nobel-díjat, ami nem lehetetlen, hiszen eddig még egyetlen magyar író sem kapta meg.

48.

Rátaláltam az utolsó segítő társra is: Bánszky Mária, a Vajdasági Múzeum főmunkatársa, a magyar nyelv kiváló ismerője nagy örömmel és szenvedéllyel kutat a megoldások után, és meg is találja őket. Majd csak az ő értékes beavatkozásai után következik még egy villámposta-küldemény Esterházyinak, a kevés fennmaradt kérdés tisztázása végett.

49.

Tekintettel a regény anyagára, vajon segíthetek-e valamiképpen az olvasóinknak a mű megközelítésében? Mondjuk, az Esterházy család rövid történetével? De akkor az tulajdonképpen Magyarország történelme, vagy még tágabb történelem lenne. Kellenek-e ehhez a regényhez az ilyen ismeretek? Szükség van-e például arra, hogy a regény második részénél, az idézőjeles fejezetnél az olvasó tudja, hogy a nagypapa, Esterházy Móric 1917-ben kormányfő volt?

Ha így tekintünk a dolgokra, akkor többé már nem a regény olvasói leszünk, hanem más dolgokkal foglalkozunk, amelyek ugyan megterhelhetnek, de egyáltalán nem kell, hogy érdekeljenek bennünket. A regény mégiscsak regény.

50.

Meglepő az író Esterházy nagy és aprólékos tudása, amikor a faluról és a paraszti munkákról van szó, egészen részletekbe menően. Tudván, hogy milyen családból származik az író, az olvasó állandóan valamilyen tévedésen szeretné rajtakapni. Az író azonban itt is rendkívül megbíz-

ható, akárcsak amikor a történelemről vagy a városról beszél, esetleg a kastélyok világáról, a modern életről, a politikáról, a művészetről . . .

51.

Ám mégis, mintha a neves Esterházy család utóda, mindezek mellett, felfedezné a bizonyos réteghez és kultúrához való tartozását. Nem a drasztikus jelenetek miatt, és nem azért, hogy időnként pokoli módon belessen az egyes személyiségekbe, ahogy azt a korszerű irodalom teszi, hanem az olyan apró alkalmatlanságok szalonszerű felhasználása miatt, amelyeket mint a jól nevelt társaság elszörnyedését kiváltó illetlenségeket mutat be. Esterházy, az író, szeret a szarról és a fingról beszélni. Úgy tűnik, azt hiszi, hogy ezzel megbotránkozathatja a mai világot is, amely pedig már belefásult a sokkal veszélyesebb jelenségekbe is. Igen rokonszenves szép naivitás, amely mintha valami távoli és letűnt világból jönne.

52.

A mi olvasónk talán nem fogja észrevenni: Esterházy Péter olyan alkotó, aki Magyarországon, amellett, hogy nem szél mentén halad, jelentős fordulatot hozott. Nemcsak a mondataival, amelyek nem tisztelik a szabályokat, nemcsak a szókincsével, amely rendkívül szabados, hanem gondolkodásmódjával, logikájával és analitikusságával. Kitűnik ez a regényeiből, de minden művéből, különösen a publicisztikai írásai-ból. Sohasem elegendő a jelzés vagy a megállapítás, következik a játszadozás, amely voltaképpen nyomozás az összes, még az első pillantásra elkeveredett tényező után is. A megvilágítás teljesebb, minden lehetőséget kikutat, még ha csak verbálisan is, semmi sincs eldöntve, sem félbevágva.

Már ma is látni lehet, hogy Esterházynak ez a módszere belekerült, vagy beleépül a mindennapi forgalomba. Váratlanul, de hatékonyan: az irodalom még hat, átalakít. Esterházy gondolkodásmódja, nyelvezte, szokatlan, látszólag fésületlen, befejezetlen mondata – egy nyelv és egy nép kultúrájának részévé válik, megragadja az újságírókat, publicistákat, kritikusokat, a toll embereit, általában az embereket . . . Mindenekelőtt azoknak a szövegeiben tapasztalható, akik e regényt ismertetik.

Számtalan példát találunk erre ebben a regényben is, bárhol is üjtük fel Esterházy könyvét. De hogy mégis felhívjam a figyelmet egy példára, nézzük meg a Második könyv 172., zárójeles részét, ahol a gyerekek a kínaiakról és az ázsiaiakról vitatkoznak. Amikor ugyanis 1956-ban az orosz katonák házkutatást végeznek, a gyerekek felfedeznek közöttük egy ferdeszemű ázsiait, és következik egy apró, bravúros vita: „(Nem kínai, ázsiai, javított ki anyánk, de mi megnéztük a térképet, és Kína az Ázsia. Anyánk ezt fejcsóválva kénytelen volt elfogadni. Húgunk persze akadékoskodott, hogy Kína az Ázsia, de Ázsia az nem Kína. Marhaság. Nem marhaság, minden kínai ázsiai, de nem minden ázsiai kínai. Ezt nem értettük. Hát mindenki, aki most a szobában van, az ember, de nem minden ember van a szobában, például Klotild néni, mert ő fönn van az emeleten, ezt se értitek? De, hazudtuk.)” De már ilyen Esterházy beszéde is, talán látszik is a lejegyzett interjúból.

Semmiképpen sem szabad azonban szem elől téveszteni, hogy Esterháznak az ilyen gondolkodásmódhoz megvannak a szilárd pontjai, megbízható keretei, és semmi sem kaotikus, amilyennek időnként tűnhet. Megvan nála az értékek hierarchiája.

KARTAG Nándor fordítása

(Folytatjuk)